

ԱՐՑԱԽԻ ՊԱՏՄԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԺԱՌԱՆԳՈՒԹՅՈՒՆԸ

Դադայան Ս. (ԱրՊՀ, ԼՂՀ)

rector@asu.am

Բանալի բառեր՝ Արցախ, պատմություն, մշակույթ, հայկական, հուշարձան, կեղծարար:

Հայկական մշակույթի զարգացման բազմադարյան պատմության մեջ իր յուրահատկությամբ աչքի է ընկնում պատմական Հայաստանի արևելյան հատվածի՝ Արցախի մշակույթը, որն իր մեջ բյուրեղացրել է հայ էթնոսի բնորոշ գծերը:

Արցախահայությունը դարերի հորձանուտում մասնակցել է հայ ժողովրդի ամբողջական մշակույթի ստեղծմանն ու զարգացմանը:

Արցախն իր հարուստ պատմամշակութային ժառանգությամբ ոչ միայն հայկական լեռնաշխարհի անբաժանելի մասն է կազմել, այլև մշտապես եղել է նրա արթուն սահմանապահը: Դրա փայլուն վկայությունը Տիգրանակերտ բերդաքաղաքն է, որի բացված փլատակները կարծես թե մի ավելորդ անգամ մեր ընդդիմախոսներին ապացուցում են, որ երկրամասն ի սկզբանե հայ ժողովրդի բնօրրանն է եղել:

Արցախի պատմամշակութային ժառանգությունը նյութավորված է հազարավոր հնագիտական և պատմաճարտարապետական հուշարձանների մեջ, որոնք սփռված են ԼՂՀ և պատմական Արցախի մյուս տարածքներում: Ըստ Ս. Կարապետյանի՝ ազատագրված շրջանների մշակութային կոթողների թիվը կազմում է շուրջ 1700: Սակայն վերջին տարիներին ԼՂՀ պետական մարմինների և գիտական հաստատությունների կողմից կատարված հետազոտական աշխատանքները թույլ են տալիս ասելու, որ դրանց թիվը մի քանի անգամ ավելի է: Ազգային պետականության գոյության նորոյա պայմաններում այսօր ԼՂՀ տարածքում գտնվող հուշարձանների ուսումնասիրության գործը մատչելի է հայագետների համար:

Հնագիտական պեղումներն Արցախում կատարվել են դեռևս մինչխորհրդային տարիներին: Իսկ անցյալ դարի 20-30-ական թվականներին այդ գործընթացն ակտիվացել է: Որոշակի աշխատանքներ են կատարվել Խոջալուի (Հոգեվանք) դամբարանադաշտում, կազմվել է համապատասխան քարտեզ:

Հարևան հանրապետության գիտնականների վերաբերմունքն Արցախի մշակութային ժառանգության նկատմամբ միարժեք չի եղել: Մինչև 1950 թ. այդ ուղղությամբ Ադրբեջանի հետազոտողների կողմից լուրջ ձեռնարկումներ չեն եղել: 50-ական թվականների վերջերից սկսած փորձ է կատարվում Արցախի տարածքում գտնվող հուշարձանները կտրել հայկական արմատներից՝ նպատակ ունենալով դրանք հետագայում յուրացնել:

Բոլոր քրիստոնեական հուշարձանները հայտարարվում էին աղվանական, որպեսզի հետագայում վերագրվեն, այսպես կոչված, ազերական ցեղի մշակութային ժառանգությանը: Այդ հանցավոր գործելաճը նախօրոք ծրագրված էր և հովանավորվում էր ադրբեջանական կառավարության կողմից: Խորհրդային տարիներին այս ամենի մասին հայ գիտնականները տեղյակ էին, բայց քաղաքական իրականությունը թույլ չէր տալիս համարժեք կոշտ քայլեր ձեռնարկել: Ծիշտ է, Խորհրդային Հայաստանի և Ռուսաստանի գիտնականները՝ Ա. Նովոսելցևը, Ա. Յակոբսոնը, Պ. Մուրադյանը, Բ. Ուլուբաբյանը, Բ. Հարությունյանը, Ա. Մնացականյանը և ուրիշներ, առիթը բաց չէին թողնում համապատասխան գնահատական տալու հարևան երկրի գիտնականների հակագիտական և հակապատմական որոնումներին:

Սկսած 2002 թ.-ից միջազգային գիտական արշավախմբի կողմից ԼՂՀ տարածքում պարբերաբար իրականացվում են հնագիտական պեղումներ Ազոխի քարանձավում, 2004-2005 թթ.՝ Կերենում (Քաշաթաղ), Քարվաճառում, Շուշիում, 2006 թ.՝ Տիգրանակերտում:

Հնագիտական այդ պեղումները հնարավորություն են տալիս պատասխանել մի շարք հրատապ հարցերի, օրինակ՝ Շուշին որպես

բնակավայր հայտնի է ոչ թե XVIII դարի երկրորդ կեսերից, ինչպես պնդում են հարևան հանրապետության պատմաբանները, այլ ավելի վաղ ժամանակներից, ինչի ապացույցն են վերջերս բացահայտված վաղքրիստոնեական թաղումները քաղաքի տարածքում:

Բարեբախտաբար, Արցախ աշխարհը հարուստ է նաև պատմագրական ժառանգությամբ: Սեփական այբուբեն չունեցող հարևան հանրապետության, այսպես կոչված, գիտնականները փորձում են սեփականացնել Մովսես Կաղանկատվացու, Դավթակ Քերթողի, Մխիթար Գոշի, Կիրակոս Գանձակեցու, Դավիթ Ալավկատրդու, Վարդան Արևելցու, Վանական Վարդապետի, Եսայի Հասան Ջալալյանի աշխատությունները:

Այսօր այդ պայքարը շարունակվում է և ունի ռազմավարական նշանակություն: Պատմական տարբեր ժամանակներում Արցախի մշակույթը ծառայել է հայության ինքնության պահպանման և շրջակա ազդեսիվ երկրներից նրա պաշտպանության գերխնդրին: Հարևան հանրապետության կեղծարարները, լավ հասկանալով այդ ամենը, պետական ամենաբարձր հովանավորչությամբ այսօր ոչնչացնում են բռնազավթված հայկական տարածքների հազարամյա պատմական հուշարձանները:

Բազում դարերի դաժան փորձություններով անցած արցախահայությունը «Մեկ ազգ, մեկ մշակույթ» կարգախոսով ազգային պետականության՝ ԼՂՀ հովանու ներքո, տեր կանգնելով նախանցյալ ժամանակներում ստեղծված պատմամշակութային արժեքներին, այսօր իր նպաստն է բերում համազգային մշակույթի գանձարանին:

THE HISTORICAL-CULTURAL HERITAGE OF ARTSAKH

Dadayan S. (Artsakh State University, Nagorno Karabakh Republic)